

Emilia Nykänen

VALTION PAKOLAISAVUSTUSKESKUS

Itsenäisen Suomen ensimmäisessä pakolaiskriisissä
syntyneen pakolaisorganisaation tavoitteet ja toiminta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Joulukuu 2022

TIIVISTELMÄ

Emilia Nykänen: Valtion pakolaisavustuskeskus, Itsenäisen Suomen ensimmäisessä pakolaiskriisissä syntyneen pakolaisorganisaation tavoitteet ja toiminta

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Historian tutkinto-ohjelma

Joulukuu 2022

Valtion pakolaisavustuskeskus perustettiin vuonna 1922 Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan jälkeen vastaamaan valtion rahoittamasta pakolaishuollosta. Pakolaishuolto oli välttämätöntä järjestää, sillä Venäjän vallankumouksien myötä Suomeen oli vuonna 1922 saapunut jo usean vuoden ajan tuhansia pakolaisia. Tässä tutkielmassa tarkastelen itsenäisen Suomen ensimmäisen pakolaiskriisin aikaan perustetun Valtion pakolaisavustuskeskuksen ensimmäisiä toimintakuukausia ja avustustapoja. Tutkielman tarkoituksena on selvittää pakolaisavustuskeskuksen tavoitteet ja tarkastella toimintaa käytännössä. Tavoitteita määritelläkseni tarkastelen keskuksen eri avustusmuotoja. Lisäksi pyrin esittämään, minkälaisia keskuksen jakamat avustukset käytännössä olivat. Tarkastelen tavoitteita ja toimintaa vuoden 1922 helmikuun alusta toukokuun loppuun asti.

Tutkimuksen lähdeaineistoina käytän Valtion pakolaisavustuskeskuksen ja sisäasiainministeriön arkistoja Kansallisarkistossa: vuosikertomuksia, pöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa ja tilastoja. Lähestyn aineistoja historiallisen analyysin ja lähdekritiikin menetelmin. Arvioin lähteiden luotettavuutta kriittisesti ja punnitsen lähteiden merkitystä aiheeseen.

Keskuksen perustaminen tapahtui pakolaiskriisin suurimman aallon kanssa samaan aikaan, mikä vaikutti pakolaisavustuskeskuksen asettamiin tavoitteisiin ja niiden toteutumiseen. Tutkielma osoittaa, että vuonna 1922 Valtion pakolaisavustuskeskuksen keskeisimmät tavoitteet olivat pakolaisten ruokkimisen, vaatettamisen ja majoittamisen järjestäminen. Elintarvikeavustus oli avustuksista kaikista keskeisin ja eniten pakolaisille jaettu avustus. Elintarvikeavustuksien jakamisessa havaittiin eriarvoisuutta karjalaisten ja venäläisten sekä inkeriläisten pakolaisten kesken. Valtion pakolaisavustuskeskus onnistui vuonna 1922 lisäksi laajentamaan toimintaansa, sillä se tarjosi pakolaisille valistusta ja työn välitystä aikaisempaa laajemmassa mittakaavassa.

Avainsanat: Valtion pakolaisavustuskeskus, Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunta, pakolaisuus, pakolainen, sisäasiainministeriö, 1922

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymys	2
1.2 Lähteet, tutkimusmetodi ja rajaus	3
1.3 Aiempi tutkimus	4
2 Pakolaiskriisin syntyminen Suomessa	5
2.1 Pakolaisavustus lapsen kengissä	7
3 Valtion pakolaisavustuskeskus	9
3.1 Keskuksen perustaminen	9
3.2 Pakolaisavustuskeskuksen toiminta käytännössä ja tavoitteet	11
3.3 Huomioita avustuksien eriarvoisuudesta	17
4 Johtopäätökset	19
Lähteet ja kirjallisuus	21

1 Johdanto

Sata vuotta sitten Suomessa elettiin arkea pakolaiskriisin keskellä. Vuoteen 1922 mennessä Suomeen oli jo useamman vuoden ajan paennut itärajan yli tuhansia pakolaisia. Vuoden 1917 Venäjän vallankumouksen myötä syntyneen nälän, pelon ja poliittisen epävarmuuden muodostama yhteisvaikutus oli alkanut ajamaan ihmisiä pakoon maasta. Neuvostovallan tavoite ajaa työväen keskuuteen kommuuni aiheutti lisää tyytymättömyyttä ja vastarintaa.¹ Erityisesti pakolaisuus kohdistui Venäjän rajanaapurimaihin, sillä monella ajatuksena oli vain paeta hetkellistä sekasortoa. Nygård (1980) kirjoittaa, miten moni asetti kohteekseen maan, mistä leipää oli odotettavissa todennäköisimmin.² Monelle tämä oli Suomi, vaikka maa oli itsekin huoltovaikeuksissa ja sotilaallisesti epävarmassa tilanteessa vuoden 1918 sisällissodan jälkeen.³

Pakolaismäärien edelleen kasvaessa oli juuri itsenäistynyt Suomi uuden asian äärellä. Pakolaisia saapui maahan sekä rajan ylityspaikoilta että laittomasti salateitse. Pakolaisten saapuminen Suomeen sattui usein erityisinä joukkoryntäyksinä eikä pakolaisuus ollut jatkuvan tasaista ja helppoa kontrolloida. Esimerkiksi venäläisten pakolaisten saapumisen Nevalainen (1999) kirjoittaa olleen ajoittain jopa hallitsematonta - kielloista huolimatta venäläisiä pakeni rajan yli Suomen puolelle.⁴

Pakolaiskriisi ja sen aikana syntynyt vilkas rajaliikenne on myös tässä ajassa puhutteleva aihe. Suomen suuriin pakolaisvuosiin 1918–1922 ja näiden vuosien aikana muodostuneisiin linjauksiin liittyen maahantuloon voi sattuvasti rinnastaa sata vuotta myöhemmin syksyllä 2022 uutisoidun venäläisten joukkoryntäyksen Suomeen johtuen liikekannallepanosta Venäjällä. Ajankohtaisesti on myös merkittävää huomata, miten 1920-luvun Suomessa ”ryssien” maahantulo ja laittomat rajanylitykset aiheuttivat samankaltaista huolta ja poliittisia linjauksia kuin sadan vuoden kuluttua venäläisten saapuminen Suomeen vuonna 2022.⁵

¹ Nevalainen 1999, s. 13, kts. myös Nygård 1980, s. 67.

² Nygård 1980, s. 61, 68.

³ Nevalainen 1999, s. 13–14, kts. myös Nygård 1980, s. 67–68.

⁴ Nevalainen 1999, s. 16–21.

⁵ Vuosina 1919–1920 Suomessa muotoutuivat tiukat maahantuloon liittyvät linjat, joita maahan pyrkivien venäläisten kanssa tuli noudattaa johtuen kasvavasta venäläisten määrästä. Rajasulku Kannakselle astui voimaan helmikuussa 1920. Tarkoituksena oli pitää venäläisten määrä maltillisena maassa (Nevalainen 1999, s. 17–18, 27–28, 65). Samankaltainen ilmiö Suomessa tapahtui myös vuonna 2022, kun Venäjällä asetetun liikekannallepanon

1920-luvun pakolaiskriisi oli Suomen valtiolle suunnannäyttävä pakolaispolitiikassa, sillä kriisin aikana pakolaisavustus siirtyi ensimmäistä kertaa kokonaan valtion vastuulle. Vuoteen 1921 asti pakolaishuollosta oli pääsääntöisesti huolehtinut Amerikan Punainen Risti, mutta amerikkalaisten vetäytyessä Euroopasta myös avustus lakkautui.⁶ Vastuu pakolaishuollon uudelleenjärjestämisestä oli suuri, sillä pakolaisten määrän jatkuvasti kasvaessa maassa myös tarve pakolaisavustukselle oli suurempi kuin koskaan. Lisäksi Amerikan Punaisen Ristin ”huuveri” oli näyttänyt esimerkillistä mallia avustustoiminnasta ruokkimalla ja vaatettamalla enimmillään jopa yli 32 500 pakolaista.⁷

1.1 Tutkimuskysymys

Tarkastelen kandidaatin tutkielmassani Valtion pakolaisavustuskeskuksen perustamisen jälkeisiä toimintakuukausia ja avustustapoja vuonna 1922. Lähestyn tutkimustehtävää kahdella tutkimuskysymyksellä: minkälaiset tavoitteet Valtion pakolaisavustuskeskuksella toiminnassaan oli ja minkälaista Valtion pakolaisavustuskeskuksen avustus oli käytännössä. Tavoitteita määritelläkseen tarkastelen keskuksen eri avustusmuotoja. Lisäksi pyrin esittämään, minkälaisia jaetut avustukset käytännössä olivat. Pakolaisavustuskeskus perustettiin sisäasiainministeriön alaisuuteen pakolaispoliittisena päätöksenä Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan jatkeeksi vastaamaan Suomen valtion pakolaishuollosta.⁸ Valtion pakolaisavustuskeskus jatkoi toimintaansa vuoteen 1958 asti ja onnistui vakiinnuttamaan toimintatapansa osaksi pakolaishuoltoa.

Huolimatta merkittävästä roolistaan pakolaishuollon kehittämisessä itsenäistyneen Suomen alkuvuosina Valtion pakolaisavustuskeskuksesta ei ole tehty erillistä tutkimusta. Merkillepantavaa on myös pakolaisavustuskeskuksen yleinen tuntemattomuus. Esimerkiksi Larivaara (2013) kirjoittaa tutkielmassaan, että edes yleisimmistä tietosanakirjoista ei löydy mainintaa Valtion pakolaisavustuskeskuksesta.⁹ Keskuksen historiaa sivutaan muutamissa laajemmissa historiantutkimuksissa, mutta sen perustamiseen ja toimintaan ei kuitenkaan

myötä venäläisten määrä Suomessa kasvoi ja lopputuloksena rajaliikenne päätettiin sulkea kokonaan Venäjälle (Yle.fi).

⁶ Nevalainen 1999, s. 107–108.

⁷ Nevalainen 1999, s. 106–107, kts. myös Nygård 1980, s. 88.

⁸ Erhola 1994, s. 295.

⁹ Larivaara 2013, s. 2.

kiinnitetä varsinaisesti tarkempaa huomiota. Esimerkiksi avustusten käytänteisiin ja laatuun ei ole tutkimuksissa syvemmin pureuduttu. Keskus avusti itsenäisen Suomen ensimmäisen pakolaiskriisin aikaan enimmillään jopa kymmeniä tuhansia pakolaisia ja vaikutti toiminnallaan pakolaishuoltoon vuosikymmeniksi eteenpäin. Näin ollen, Valtion pakolaisavustuskeskuksen tuntemattomuus on merkittävä aukko historiantutkimuksessa. Tutkielmani tavoitteena onkin lisätä tietoisuutta tasan 100 vuotta sitten perustetusta Valtion pakolaisavustuskeskuksesta ja sen toiminnasta.

1.2 Lähteet, tutkimusmetodi ja rajaus

Tutkielmani pääasiallisena lähdeaineistona toimii Valtion pakolaisavustuskeskuksen arkiston (VPAKA) keskusarkistion arkistot Kansallisarkistossa (KA). Hyödynnän tutkielmassani arkiston vuosikertomuksia ja pöytäkirjoja sekä kirjeenvaihtoa, tilastoja ja dokumentteja esimerkiksi huoltovarastoista. Lisäksi olen käyttänyt tukenani Sisäasiainministeriön arkistoja Kansallisarkistossa, joista olen pyrkinyt tarkastelemaan erityisesti kirjeenvaihtoa pakolaisavustuskeskuksen johdon kanssa. Arkistojen välisiä päällekkäisyyksiä on löytynyt Valtion pakolaisavustuskeskuksen ja sisäasiainministeriön arkistojen kesken. Arkistoissa tai niiden lähteissä ei ole esiintynyt tutkimuksen aikaan minkäänlaisia salassapitoon liittyviä rajoituksia.

Tutkimukseni menetelmänä on historiallinen analyysi. Analyysissä pyritään kuvaamaan mahdollisimman tarkasti tutkittavaa ilmiötä tai tapahtumaa ja muodostamaan siitä tarkka kuvaus ja kokonaiskuva.¹⁰ Lisäksi tarkastelen lähteitani historiantutkimukselle olennaisen lähdekritiikin keinoin. Pyrin arvioimaan lähteitani kriittisesti sekä punnitsemaan niiden aitoutta ja yhteyttä aiheeseen.

Tutkin Valtion pakolaisavustuskeskuksen neljää ensimmäistä toimintakuukautta vuodelta 1922. Tarkastelun ajanjakso alkaa vuoden 1922 helmikuusta ja päättyy toukokuun loppuun. Rajaus on luonteva, sillä keskuksen perustamisajankohdan ollessa melko häilyvä on myös helmikuun tarkasteleminen tarpeellista ja aineiston rajaaminen toukokuun loppuun antaa hyvän kuvan

¹⁰ Tuomi et al. 2018, s. 87.

pakolaiskriisin suurimmasta aallosta ja sen aikaisista toimintatavoista keskuksessa. Kesään 1922 mennessä avunsaajien määrä ehti laskea merkittävästi.¹¹

Tutkielmassani tarkoitukseni on keskittyä pakolaisavustuskeskuksen tavoitteiden ja avustuksien tarkastelemiseen vuonna 1922. Tarkoitukseni ei siis ole muodostaa keskuksen koko toiminta-ajan mittaista historian tutkimusta tai tehdä laajempaa tarkastelua pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta. En myöskään käsittele sisäasiainministeriön muita, pakolaiskriisiin liittyviä päätöksiä tai linjauksia.

1.3 Aiempi tutkimus

Selvästi keskeisin ja laajin tutkimus liittyen oman tutkielmani aiheeseen on Toivo Nygårdin tutkimus ”Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922” Jyväskylän yliopistosta vuodelta 1980. Tutkimuksessaan Nygård käsittelee laaja-alaisesti itäkarjalaisten vuonna 1917 alkanutta pakolaisuutta; pakolaisuuden taustoja, tapahtumia, pakolaisten kohtaloita Suomessa sekä pakolaisavustusta.¹² Se on ensimmäinen aihetta käsittelevä laajempi tutkimus ja tarjoaa omaankin tutkimukseeni runsaasti taustoitusta.

Toisen aiheeseen liittyvän teoksen on kirjoittanut Pekka Nevalainen (1999).¹³ Mielenkiintoisesti lähtökohta tutkimuksen kirjoittamiseen on hieman poikkeava, sillä Nevalainen kirjoittaa kirjansa ”*Viskoi kuin Luoja kerjäläistä, Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1922*” johdantokappaleessa, miten tutkimuksen syntymiseen lähtökohtaisesti vaikuttivat jälkipolvien toiveet heimopakolaisten tutkimisesta sekä toisaalta aukot tiedoissa venäläisten emigranttien vaiheista Suomessa.¹⁴ Tarkastelussa ovat pakolaisuuden taustojen lisäksi esimerkiksi pakolaisten koulunkäynti ja kulttuuri pakolaisten keskuudessa Suomessa. Teos tarjoaa varsin täydentävän katsauksen sekä heimopakolaisten että venäläisten emigranttien kohtaloista Suomessa.

Pekka Larivaara on tutkinut Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikuntaa pro gradu tutkielmassaan vuonna 2013.¹⁵ Toimikunnan ja sen olemassaolon liittyessä keskeisesti Valtion

¹¹ Nygård 1980, s. 91.

¹² Nygård 1980.

¹³ Nevalainen 1999.

¹⁴ Nevalainen 1999, s. 7.

¹⁵ Larivaara 2013.

pakolaisavustuskeskukseen ja sen perustamiseen, on Larivaaran tutkimus ollut tärkeänä taustamateriaalina oman aiheeni ympärillä.

1920-luvun pakolaisuutta on tarkasteltu myös kahdessa liseniaatintyössä politiikan näkökulmasta. Marjo Haimilan liseniaatintyö (1998) perehtyy pakolaispolitiikan muodostumiseen Suomessa vuosina 1918–1921.¹⁶ Tutkimuksessa selvitetään poliittisia päätöksiä pakolaispolitiikan taustalla. Kristiina Erholan (1994) poliittisen historian liseniaatintyö selvittää itsenäistyneen Suomen pakolaispoliittiset päätökset itsenäistymisen ensivuosina.¹⁷ Tutkimuksen tuloksena pyritään muodostamaan yhtenäinen kuva viranomaispäätöksistä vuosilta 1917–1922.

2 Pakolaiskriisin syntyminen Suomessa

Ensimmäisestä maailmansodasta johtuneen elintarvikepuulan ja nälän takia venäläisiä pakkautui Kannaksen seudulle helpommin saatavan ruoan toivossa. Nevalainen (1999) arvioikin, että varsinainen pakolaisuus Suomeen syntyi puolivahingossa, kun vuoden 1917 Venäjän vallankumouksien myötä venäläisiä perheitä asettui Kannakselle odottamaan bolševikkivallankumouksen myötä syntyneen epävarman ajan laantumista. Syyskesällä 1918 voimistunut punainen terrori vaikutti Suomeen pakoon pyrkivien pakolaisten kasvavaan määrään. Tällöin myös itärajan laittomasti ylittäviä pakolaisia alettiin myös havaita.¹⁸

Vuoden 1919 alussa pakolaisten määrä oli kasvanut maassa jo 15 500 henkeen. Poliittinen suhtautuminen venäläisiin kiristyi, sillä valtiovallan tiukalla linjauksella pyrittiin maahan saapuvien venäläisten määrää hallita. Toimet rajojen tukkimiseen olivat kuitenkin jokseenkin epäonnistuneita, sillä itsenäistyneen maan virkakoneisto oli vielä kehittymässä ja tämän seurauksena venäläisten määrä jatkoi kasvamistaan.¹⁹

Venäläisten pakolaisten määrään ja mahdolliseen pakolaisaaltoon havahduttiin Suomessa ensimmäisen kerran kunnolla, kun alkuvuonna 1921 Suomenlahden Kronstadtin

¹⁶ Haimila 1998.

¹⁷ Erhola 1994.

¹⁸ Nevalainen 1999, s. 16.

¹⁹ Nevalainen 1999, s. 16–18.

merilinnakkeella tapahtuneen epäonnistuneen kapinan seurauksena tuhansia upseereita ja matruuseja pakeni Suomen puolelle. Pelkästään linnakkeelta paenneita venäläisiä kertyi Suomeen noin 6 500 henkeä muodostaen siihen mennessä suurimman yhtenäisen pakolaisjoukon. Pakolaisten saapumisen seurauksena poliisi- ja rajaviranomaiset Suomessa joutuivat reagoimaan suureen pakolaismäärään perustamalla Terijoelle vastaanottopisteen. Tästä pakolaisia siirrettiin kiireessä valmisteltuihin eristysleireihin. Loppukevääseen 1921 mennessä venäläisten määrä Suomessa oli arviolta jo 15 300–19 000. Sisäasiainministeriön arvion mukaan tästä joukosta noin 4 000–5 000 venäläistä oli jo ennen vallankumouksia asunut Suomessa pakolaisina.²⁰

Itä-Karjalasta ja rajan lähiseuduilta pakoon lähteneet muodostavat toisen kokonaisuuden pakolaisista. Nevalainen (1999) kirjoittaa, että tuhansia ihmisiä pyrki pakoon eikä heidänkään saapumista rajan yli Suomeen edes yritetty estää.²¹ Taustalla vaikuttivat usein esimerkiksi epäonnistuneet paikalliset kapinat. Lisäksi Itä-Karjalaan suuntautuneiden suomalaisten retkikuntien epäonnistuneita vapauspyrkimyksiä seurasi useimmiten joukkopako, sillä pelko bolševikkivallan kostosta oli suuri ja myös todellinen.

Asukkaat Itä-Karjalassa asettuivat tukemaan metsäsissien ja suomalaisten aloittamia kapinoita, sillä alueiden asukkaat kärsivät varsin surkeasta taloudellisesta tilanteesta, mikä heijastui nälänhätänä. Hallinto Itä-Karjalassa oli tehoton eikä hallituksella todellisuudessa ollut kansalaisille tarjottavana muuta kuin rajoituksia ja kärsimystä.²² Lisäksi kansalaisten tyytymättömyyttä kasvattivat poliittiset erimielisyydet, väenotot ja haluttomuus liittyä puna-armeijaan.²³ Nygård (1980) selvittää tutkimuksessaan, että itäkarjalaisten pakolaisten enemmistö saapui Suomeen keväällä 1922, jolloin myös pakolaisten kokonaismäärä kasvoi Suomessa korkeimmilleen, yli 33 000.²⁴

²⁰ Nevalainen 1999, s. 18–20.

²¹ Nevalainen 1999, s. 21.

²² Nygård 1980, s. 61, 66–67.

²³ Nevalainen 1999, s. 21–28, kts. myös Nygård 1980, s. 61–62.

²⁴ Nygård 1980, s. 71, kts. myös Nevalainen 1999, s. 27–28.

2.1 Pakolaisavustus lapsen kengissä

Pakolaiskriisin syttyessä Suomessa ei ollut yhtenäistä pakolaisavustuselintä tai organisaatiota, joka olisi kokonaisuudessaan vastannut pakolaisten avustamisesta.²⁵ Huonoa tilannetta selittivät Suomen omat vaikeudet sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan jäljiltä: maassa vallitsi taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinen epävarmuus. Esimerkiksi elintarvikesäännöstelyn takia myös suomalaiset joutuivat turvautumaan pettuun ja hätäleipään sisällissodan jälkeisessä Suomessa.²⁶ Oli siis selvää, että valtio ei nähnyt tarpeelliseksi sijoittaa pakolaisavustukseen suuresti rahaa eikä pakolaisongelman oletettu edes kestävän pitkään. Pakolaisten avustaminen oli kuitenkin alusta asti välttämätöntä ja sitä varten perustettiin jo varhaisessa vaiheessa erilaisia huoltokomiteita ja -yhdistyksiä. Komiteat toimivat lahjoituksilla sekä valtion asettamilla määrärahoilla.²⁷ Toiminta oli kuitenkin sekavaa ja avustaminen vain tilapäistä ja vaihtelevaa, mikä asetti pakolaiset ahtaalle.

Vuodesta 1919 alkaen venäläisten emigranttien ja hieman myöhemmin myös heimopakolaisten avustuksista vastasi Amerikan Punainen Risti (APR). Avustus sai alkunsa Herbert Hooverin lupaamasta Amerikan avusta, joka saapui Viipuriin kesällä 1919 ja josta alettiin jakaa avustuksia myös inkeriläisille ja karjalaisille vuodenvaihteessa 1919–1920.²⁸ Avustusta jaettiin parhaimmillaan kymmenillä eri jakopaikoilla ja avustusta saivat lisäksi koulukodit, hyväntekeväisyysjärjestöt sekä kunnat.²⁹ Ensin avustamisesta käytännön tasolla vastasi Venäjän Punaisen Ristin henkilökunta, sillä Amerikan Punaisesta Rististä ei Suomeen ollut matkannut kuin muutamia toimihenkilöitä. Tyytymättömyys venäläisten toimintaan ja esimerkiksi huhut henkilöstön väärinkäytöksistä ja propagandan levittämisestä johtivat kuitenkin syksyllä 1920 siihen, että Amerikan Punainen Risti lopetti yhteistyön venäläisten kanssa ja jatkoi avustuksien jakamista omillaan.³⁰

Amerikan Punaisen Ristin kattama avustus ei kuitenkaan ollut pitkäaikainen ratkaisu, sillä jo vuoden 1921 keväällä Amerikan Punainen Risti ja amerikkalaiset vetäytyivät Euroopasta

²⁵ Nygård 1980, s. 87, kts. myös Erhola 1994, s. 294.

²⁶ Nevalainen 1999, s. 104.

²⁷ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

²⁸ Nevalainen 1999, s. 106.

²⁹ Nygård 1980, s. 87–88.

³⁰ Nevalainen 1999, s. 106–107.

nopealla aikataululla, minkä seurauksena pakolaisten avustaminen siirtyi ensimmäistä kertaa kokonaan suomalaisten huoleksi.³¹ Avustamisen jatkumisen edellytyksenä voidaankin pitää Amerikan Punaisen Ristin Suomeen lahjoittamia varastoja, jotka amerikkalaiset jättivät maahan juuri sillä ehdolla, että avustuksien jakamista jatkettaisiin. Maahan jääneiden tarvikkeiden arvoksi on arvioitu noin 16 miljoonaa markkaa. Uusi, avustamista jatkanut elin otti nimekseen Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunta (APRVTK) ja johtoon nimitettiin köyhäinhoidon tarkastaja Johannes Hagelberg.³²

Pakolaisavustuksen toiminta jatkui jokseenkin samanlaisena entiseen verrattuna. Kuitenkin suuri muutos pakolaisavustuksessa oli, että avustuksia ei missään vaiheessa aiottu jatkaa yhtä laajamittaisena. Pyrkimyksenä oli saada amerikkalaisten luovuttamat varastot riittämään mahdollisimman pitkään niin, että valtion omia varoja säästyisi pakolaishuollosta. Suomalaisten säästeliäisyyttä kuvaa esimerkiksi seuraava: amerikkalaiset olivat arvioineet tarvikkeiden riittävän heidän lähdettyään noin 2 ja puoleksi kuukaudeksi, mutta todellisuudessa suomalaiset onnistuivat pienentämään avustusmääriä niin, että tarvikkeita riitti jopa kahdeksi vuodeksi.³³ Pakolaishuollon siirryttyä suomalaisten vastuulle avustuksissa tehtiinkin suuria säästöleikkauksia ja suhtautuminen erityisesti venäläisiin avunsaajiin kiristyi ja avustuksien jakamista päätettiin jatkaa entistä säästeliäämmin.³⁴

³¹ Nevalainen 1999, s. 107, kts. myös Larivaara 2013, s. 37.

³² Nevalainen 1999, s. 107–108, kts. myös Nygård 1980, s. 88, kts. myös Larivaara 2013, s. 81.

³⁴ Nevalainen 1999, s. 108.

³³ Nevalainen 1999, s. 108, kts. myös Larivaara 2013, s. 37

³⁴ Nevalainen 1999, s. 108.

3 Valtion pakolaisavustuskeskus

3.1 Keskuksen perustaminen

Uuden pakolaisavustuskeskuksen perustamisen taustalla vaikuttivat amerikkalaisten jättämien varastojen hupeneminen ja valtion koko ajan lisääntynyt vastuu pakolaishuoltoon. Pakolaisten määrä jatkoi samalla kasvamistaan, esimerkiksi Itä-Karjalassa epäonnistunut kansannousu ajoi arviolta 11 200 henkeä pakomatalle Vienan Karjalasta Suomeen. Pakolaiskriisin edelleen jatkuessa Suomessa kaipasi maa yhtenäistä elintä, joka vastaisi avustustoiminnasta kokonaisuudessaan. Uuden järjestön tarkoituksena olikin jatkaa edelleen Varastojen Toimikunnan (APRVTK) aloittamaa työtä, mutta samalla myös laajentaa avustustoimintaa Sisäasiainministeriöstä saamalla lisävaroilla. Lisäksi keskuksen tehtävänä oli ohjata neljää huoltotoimikuntaa, jotka oli perustettu avustamaan heimopakolaisten huoltoa.³⁵

Sisäasiainministeriön päätöksenä oli, että Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan tehtävänä oli keskittää avustusjärjestön toimintaa ja nimi tuli muuttaa Valtion Pakolaisavustuskeskukseksi (VPAK). Edellisen avustusjärjestön nimi oli aiheuttanut paheksuntaa, sillä Suomen valtion rahoittamalla pakolaisavustuksella ei haluttu enää viitattavan amerikkalaisiin.³⁶ Johtokunnan puheenjohtajana jatkoi Johannes Hagelberg ja ainoastaan Tilma Hainari oli uusi lisäys pakolaisavustuskeskuksen johtokuntaan.³⁷ Käytännössä keskus oli siis jo olemassa ja toiminta käynnissä, mutta muutoksien myötä toiminta suomalaistettiin lopullisesti muuttamalla keskuksen nimi ja kehittämällä avustustoiminnan tavoitteita.

Virallisesti Valtion pakolaisavustuskeskus aloitti toimintansa 1. maaliskuuta vuonna 1922.³⁸ Vastuun siirtyminen tapahtui kuitenkin vähitellen jo helmikuussa, sillä johtaja Hagelberg kirjoitti sisäasiainministeriöön jo 8. helmikuuta 1922: ”- esiin tulleiden asiallisten syiden vuoksi toimimaan nimellä Valtion pakolaisavustuskeskus”.³⁹ Vaihto toimikuntien välillä tapahtui lisäksi kaikessa hiljaisuudessa ja nopealla aikataululla, sillä pakolaisavustuskeskus

³⁵ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

³⁶ Larivaara 2013, s. 80.

³⁷ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db1, Vuosikertomukset 1922-1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

³⁸ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922-1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

³⁹ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Da 2, Kirjekonseptit 1922 tammikuu-kesäkuu, Kirje sisäasiainministeriölle 8.2.1922.

vaihtoi nimensä kirjekonsepteihinsa jo 14. helmikuuta ja kiertokirjeisiin Valtion pakolaisavustuskeskuksen leima ilmestyi 15. helmikuuta 1922.⁴⁰

Yhdenlaisena sytykkeenä asioiden kehittymiselle voidaan myöskin pitää vähemmälle huomiolle jäänyttä Amerikan Punaisen Ristin Länsi-Venäjän ja Itämeren maiden pääjohtaja eversti Edvard W. Ryanin kirjettä Suomen ulkoasiainministeri Holstille 11. tammikuuta 1922.⁴¹ Pekka Larivaara (2013) käsittelee tutkimuksessaan Ryanin kirjeen merkitystä Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan lakkautumisen taustalla ja kirjoittaa Ryanin pahoitelleen kirjeessään Amerikan Punaisen Ristin nimen käyttämistä toimikunnan nimen yhteydessä ja tiedustelleen luovutetuista varastoista, sillä niiden olisi pitänyt jo loppua.⁴² Kunnioituksesta amerikkalaisia ja heidän tarjoamaa avustusta kohtaan oli Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunta ollut aikanaan varsin nokkela nimi. Kirjeen myötä tuli kuitenkin selväksi, että muutoksia vaadittiin, sillä jo ulkomaillakin oli noteerattu pakolaishuollon jokseenkin sekava tilanne Suomessa. Toimenpiteistä päätellen kirjeen tuomaan viestiin reagoitiin nopeasti, sillä jo seuraavassa kuussa toiminta päätettiin muuttaa Valtion pakolaisavustuskeskuksen alaiseksi.

Valtion pakolaisavustuskeskuksen perustaminen johtui monen asian yhteensattumasta. Pakolaismäärien jatkuvasti kasvaessa, amerikkalaisilta saatujen tarvikkeiden nopeasti vähentyessä ja Suomen oman osuuden kasvaessa pakolaishuollossa olivat suomalaiset uuden asian äärellä ja tilanne vaati uutta organisaatiota. Täysin uusi asia pakolaishuollon järjestäminen ei onneksi kuitenkaan enää ollut, sillä Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunta oli vajaan vuoden ajan jo kantanut vastuuta pakolaishuollosta. Valtion pakolaisavustuskeskuksen perustamisen myötä kaikki yhteydet amerikkalaisten aiemmin tarjoamaan avustukseen katkesivat ja Suomi oli lopullisesti omillaan.

⁴⁰ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Dc 1, Kiertokirjeet 1921–1924, 1926, Kiertokirje 15.2.1922 2/267.

⁴¹ KA, VPAKA I, Ea 7, Saapuneet kirjeet 1922–1922, Kirje sisäasiainministeriölle 11.1.1922.

⁴² Larivaara 2013, s. 80–82.

3.2 Pakolaisavustuskeskuksen toiminta käytännössä ja tavoitteet

Valtion pakolaisavustuskeskuksen perustamisen myötä pakolaisten avustaminen valtion varoilla tapahtui melkein yksinomaan keskuksen kautta. Vuoden 1922 sekavaa tilannetta, pakolaiskriisin huipentumista ja valtion kasvanutta osuutta pakolaisavustukseen kuvaakin hyvin pakolaisavustukseen myönnetyn valtion tukirahan määrä. Vuonna 1921 myönnetty määräraha pakolaisavustukseen oli 814 tuhatta markkaa, kun vuonna 1922 Valtion pakolaisavustuskeskuksen perustamisen aikaan valtio myönsi tukirahaa ennätyselliset 25 miljoonaa markkaa. Vuonna 1923 määrärahoja jaettiin 7,5 miljoonaa markkaa.⁴³

Sisäasiainministeriö valvoi määrärahojen käyttöä ja pakolaisten huoltoa. Kirjeessään maaliskuun 17. päivänä vuonna 1922 sisäasiainministeriöstä pyydetään Valtion pakolaisavustuskeskuksen johtokuntaa lähettämään jatkossa ”- - kahdessa kappaleessa raportin toiminnastaan samoin kuin pakolaisten muonittamisesta ja sijoittamisesta - - edellisen viikon aikana”.⁴⁴ Lisäksi sisäasiainministeriöstä järjestettiin tarkastusmatkoja, esimerkiksi esittelijäneuvos Esko Heilimo matkusti vuoden 1922 aikana kahdesti tarkastamassa keskuksen toimintaa. Pakolaisavustuskeskuksen vuosikertomuksessa arvioidaan, että erinäisillä tarkastuksilla vältettiin esimerkiksi epäkohdat varastojen hoitamisessa ja avustuksien jakelu saatiin pidettyä tasapuolisena ja tarkoitustaan vastaavana.⁴⁵

Käytännössä Valtion pakolaisavustuskeskuksen avustustoiminta tapahtui keskuksen alaisuuteen perustettujen huoltotoimikuntien välityksellä, sillä huoltotoimikuntien oli mahdollista toimia paikallisesti ja välittää tarvittaessa päivitettyjä tietoja pakolaisista keskuksen johtokunnalle ja eteenpäin sisäasiainministeriöön. Keskuksen alaiset huoltotoimikunnat perustettiin neljään jakopiiriin: Itä-Karjalaisten pakolaisten huoltotoimikunta Ouluun, Vienan Karjalan pakolaisten huoltotoimikunta Kajaaniin, Anuksen pakolaisten avustuskomitea Sortavalaan ja Inkerin avustuskomitea Rautuun. Toimikuntien sisälle perustettiin lukuisia

⁴³ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942, Selostus valtion varoilla suoritetusta pakolaisavustustyöstä ajalla 1918–30.

⁴⁴ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Aa 2, Saapuneiden kirjeiden diaari 1921–1922. Sisäasiainministeriltä Valtion pakolaisavustuskeskukselle 17.3.1922.

⁴⁵ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

jakopaikkoja. Ruokaa ja vaatteita avustuskeskuksen toimipaikkoihin toimittivat Valtion Viljakonttori ja Sosialihallituksen Naistöiden Keskustoimisto.⁴⁶

Keskuksen tehtävistä ja tavoitteista mainitaan ensimmäisen kerran pakolaisavustuskeskuksen johtokunnan ensimmäisessä kokouksessa 3. maaliskuuta 1922. Sisäasiainministeriö määräsi tehtäväksi ”- - pitää huolta kaikkien maassa olevien pakolaisten muonittamisesta, majoittamisesta ja vaatettamisesta.”⁴⁷ Johtokunnan kokouksesta alkaen käsiteltiin ratkaisuja kasvavaan pakolaiskriisiin. Pakolaisavustuskeskuksen ensisijaisia huolenaiheita olivat uusien, Vian Karjalasta saapuneiden pakolaisten olojen järjestäminen. Valtion pakolaisavustuskeskuksen perustamisen kanssa samaan aikaan vuoden 1922 helmikuussa Itä-Karjalasta saapuneiden pakolaisten myötä pakolaisten kokonaismäärä oli noussut korkeimmilleen, yli 33 000 ja avustusta nauttineita oli arviolta yhteensä yli 20 000 henkeä.⁴⁸

Haasteita pakolaisten sijoittamiselle asetti lisäksi pakolaisten asettuminen rajaseuduille, sillä vain murto-osa Suomeen saapuneista pakolaisista jatkoi matkaansa sisämaahan tai edelleen muualle Eurooppaan. Viipurin läänissä oleskeli yksistään arviolta 16 500 pakolaista.⁴⁹ Toimenpiteisiin pakolaisten sijoittamiseksi kauemmas rajapitäjistä ryhdyttiinkin melko pian.⁵⁰ Majoittumisestaan pakolaiset vastasivat pääosin itse. Majoittuminen ansaittiin usein joko rahalla tai työnteolla. Tietävästi ainoastaan Oulun läänissä Valtion pakolaisavustuskeskus tuki pakolaisten majoittumista maksamalla pakolaisten vuokra- ja asuntokuluja. Lisäksi pakolaisavustuskeskus ruokki Oulun alueelle saapuneiden pakolaisten kotieläimiä, arviolta 700 hevosta ja 300 lehmää.⁵¹

Valtion pakolaisavustuskeskuksen 3. maaliskuuta 1922 pidetystä johtokunnan kokouksen pöytäkirjasta käy ilmi, että pakolaisia varten järjestettyjen leirien suunniteltiin jatkossa toimivan ainoastaan vastaanottokeskuksina. Työkykyiset pyrittiin ohjaamaan nopeasti töihin ja äidit

⁴⁶ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922-1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921-31.12.1922.

⁴⁷ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ca 2, Amerikan Punaisen Ristin varastojen toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen johtokunnan pöytäkirjat 1921-1926. Pöytäkirja 3.3.1922.

⁴⁸ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ha 1, Aineistoa vuosikertomuksiin 1921-1936. Tilastoa elintarveavunsaajista helmikuun alkupuoliskolla 1922.

⁴⁹ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db1, Vuosikertomukset 1922-1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921-31.12.1922.

⁵⁰ KA, Sisäasiainministeriön arkisto, Da 10, Kirjetoistheet ja rekisteri, 1.1. -30.4.1922 1922-1922. Oulun, Kuopion, läänin Maaherralle 7.2.1922.

⁵¹ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db1, Vuosikertomukset 1922-1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921-31.12.1922.

lapsineen sijoittamaan kasvatuskoteihin.⁵² Leireille ja pakolaiskoteihin haluttiin sijoittaa vain työkyvyttömiä, orpoja ja lapsia, joita vanhemmat eivät kyenneet huoltamaan, sillä menoerä leireillä asuvista pakolaisista oli suuri. Esimerkiksi aikuisen pakolaisen täysi ylläpito kustansi valtiolle kuukausittain jopa 200 markkaa.⁵³ Tavoitteena oli siis saada mahdollisimman nopeasti suuri osa pakolaisista töihin, jotta avustuksien ja avustettavien määrä pienenesi.

Leireille sijoitettavia pakolaisia lähetettiin erityisesti Turkinsaaren erityisleiriin, mistä vuonna 1921 Suomeen saapuneet Kronstadtin pakolaiset siirrettiin väliaikaisesti Teikarin saarelle. Kyminlinnan leirin valmistelemisen pakolaisia varten aloitettiin myös pian pakolaisavustuskeskuksen perustamisen jälkeen ja toukokuusta alkaen leirillä oli sijoitettuna päivittäin keskimäärin 450–500 pakolaista. Lisäksi pienempiä pakolais- ja lastenkoteja sijaitsi ympäri Suomea, esimerkiksi Oulussa, Lieksassa, Raudussa, Kajaanissa ja Kuhmonniemessä.⁵⁴

Suurista pakolaisleireistä ja vastaanottokeskuksista huolimatta valtaosan vuoden 1922 valtion avustuksista pakolaisille muodostivat elintarvikkeiden jakaminen eli pakolaisille myönnetty elatusavustus. Valtion pakolaisavustuskeskuksessa vuoden 1922 aikana yksistään muonan ja vaatetuksien ostoon käytettiin yhteensä yli 6,6 miljoonaa markkaa, kun esimerkiksi huoltoloiden eli vastaanottokeskuksien ja pakolaisleirien kustannukset kohosivat vuonna 1922 noin 1,5 miljoonaan markkaan.⁵⁵ Pakolaisten yksittäisiä kokonaiskustannuksia tarkastellessa vuoden 1922 alkupuolella pakolaisavustusta jaettiin arviolta kokonaisuudessaan 830 markkaa jokaista pakolaista kohden, kun loppuvuodesta summa laski 600 markkaan.⁵⁶

Samankaltainen kuluerän suureneminen on nähtävissä myös yksilöille myönnetyissä elintarvikeavustuksissa, sillä Valtion pakolaisavustuskeskuksen vuosikertomuksesta käy ilmi, että aiemmin yhden pakolaisen kuukautinen elintarvikeannos oli kustantanut noin 14 markkaa, kun taas vuonna 1922 Vienan Karjalasta saapuneen pakolaisjoukon myötä osan pakolaisista

⁵² KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Amerikan Punaisen Ristin varastojen toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen johtokunnan pöytäkirjat 1921–1926, Pöytäkirja 3.3.1922.

⁵³ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁵⁴ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁵⁵ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁵⁶ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942. Tietoja pakolaisista ja avustustoiminnasta ajalla 1.1.–30.6.1922.

annos tuli maksamaan jopa 64 markkaa yhtä henkeä kohden.⁵⁷ Kasvaneet kulut ja kallistuneet annokset johtuivat niin ikään Vienan Karjalasta Suomeen saapuneista yli 11 tuhannesta pakolaisesta. Äkillisesti syntynyt pakolaisryntäys pakotti suomalaiset järjestämään pakolaisille kiireellistä ensiapua, jonka keskus arvioi tulleen myös kalliimmaksi.⁵⁸ Säännöllinen ja tasainen avustaminen oli mahdollista järjestää edullisemmin, kun taas yhtäkkiä kasvaneeseen pakolaisvirtaan ei pakolaisavustuskeskuksen ollut kiireessä mahdollista valmistautua.

Avustusta jaettiin leireillä ja vastaanottokeskuksissa täytenä ylläpitona, mutta myös pakolaiskortiston jokaiselle avustusta hakeneelle elintarvikeavustuksena. Pakolaisavustusta haettiin pääosin kirjeillä, jotka lähetettiin pakolaisavustuskeskuksen kansliaan tai johtokuntaan. Joka vuosi hakemus tuli lähettää uudestaan. Kirjeessä tuli ilmetä henkilön tiedot ja taloudellinen asema. Henkilön tuli lisäksi hankkia kirjeeseen köyhäinhoitolautakunnan ja pakolaisasiamiehen lausunto, jos oli ennalta tuntematon pakolaisavustuskeskukselle.⁵⁹ Mikäli lausunnot eivät puoltaneet avustuksen myöntämistä, ei henkilön hakemusta käsitelty myöskään keskuksen johtokunnassa. Puoltamiseen päädyttiin ainoastaan silloin, kun henkilö tai perhe ei kyennyt hankkimaan itselleen toimeentuloa tai ei saanut avustusta mistään muualta, kuten hyväntekeväisyyttä tekeviltä järjestöiltä tai komiteoilta.⁶⁰

Keskimääräinen elintarvikeannos piti sisällään ruisjauhoja tai vehnä jauhoja, silavaa tai ihraa, sokeroitua maitoa, teetä, kaura- tai riisiryyniä ja saippuaa.⁶¹ Ryynien asemasta jaettiin myös kuivattua perunaa. Muona-annos leireillä oli elintarvikeannoksen kaltainen, mutta sisälsi lisäksi päivittäin suolakalaa tai -lihaa, mannaryyniä, perunoita, herneitä tai kaaleja, juurikasveja ja kerran viikkoon jaettua tuoretta lihaa tai kalaa (125 g).⁶² Elintarvikeannoksien määriä esitellään seuraavassa luvussa 3.3.

⁵⁷ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁵⁸ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942. Tietoja pakolaisista ja avustustoiminnasta ajalla 1.1. –30.6.1922.

⁵⁹ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ea 7, Saapuneet kirjeet ja anomukset 1922–1922.

⁶⁰ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ha 1, Aineistoa vuosikertomuksiin 1921–1936.

⁶¹ Huoltotoimikuntien ja jakopaikkojen kesken ilmeni pientä vaihtelua elintarvikeannoksien jakelussa. Tarvikkeiden jakeluun vaikuttivat esimerkiksi tavaroiden ja elintarvikkeiden saatavuus ja äkillisesti kasvaneet pakolaismäärät.

⁶² KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ha 1, Aineistoa vuosikertomuksiin 1921–1936. Valtion pakolaisavustuskeskuksen elintarvikeannos vienankarjalaisille pakolaisille 15. helmikuuta 1922 alkaen. kts. myös. Valtion hoidossa Turkinsaarella oleville kronstadtilaisille pakolaisille säädetty muona-annos.

Valtion pakolaisavustuskeskuksen tavoitteena oli ensikädessä tarvittavan avun, kuten ruoan ja vaatetuksen jakamisen ohella tarjota pakolaisille valistusta, sielunhoitoa ja muuta koulutusta. Sairaanhoidon tarjottiin maksutta pakolaisille ja tilapäisavustusta jaettiin esimerkiksi hautausapuun ja työmatkojen kattamiseen.⁶³ Vuosina 1921–1922 pakolaisavustuskeskuksen määrärahoja esimerkiksi valistustoimintaan ja opiskeluavustuksiin kului jopa 1,8 miljoonaa markkaa⁶⁴ ja sairaanhoitoon vuonna 1922 arviolta yli 300 tuhatta markkaa.⁶⁵

Ison osan pakolaisista ollessa lapsia ja nuoria oli koulunkäynnin järjestäminen pakolaisavustuskeskukselle tärkeä tehtävä. Lapsia pyrittiinkin sijoittamaan mahdollisimman nopeasti kansakouluihin, maatalouskouluihin ja mahdollisuuksien mukaan muihin nuorille soveltuviin oppilaitoksiin.⁶⁶ Kansakoulujen nopea täyttyminen ja pakolaislasten vanhempien verovelvollisuus kotipaikkoihinsa johti pakolaiskansakoulujen perustamiseen pakolaisten asuttamilla seuduilla. Vuonna 1922 pakolaiskansakoulua kävi arviolta yhteensä 721 lasta. Kevästä 1922 alkaen valistustyön järjestämisestä vastasi Kouluhallituksen alainen Pakolaisasiain Toimisto, mutta myös eri komiteat ottivat osaa valistustyöhön. Pakolaisavustuskeskus tuki komiteoiden ja järjestöjen valistustoimintaa erillisillä vaate-, elintarvike- ja raha-avustuksilla.⁶⁷ Valistustyö nähtiin siis tärkeänä ja kiireellisenä asiana ja siihen myös panostettiin ja kannustettiin eri järjestöjä.

Sielunhoitoa järjestettiin valtioneuvoston päätöksellä vuodesta 1922 alkaen. Karjalaisten pakolaisten sielunhoito valmisteltiin Kristillis-katolisen kirkollishallituksen alaisuuteen rovasti Mikael Fiilin johdolla. Inkeriläisten osalta sielunhoidosta oli vastannut jo vuodesta 1921 alkaen rovasti Paavo Sonny.⁶⁸ Sekä pakolaiset että suomalaiset kokivat sielunhoidon tarpeellisenä. Suomalaisittain sielunhoito nähtiin tärkeänä osana avustustyötä erityisesti kotipaikkansa ja kotiseurakuntien uskonnolliset perinteet menettäneille pakolaisille. Sielunhoidon merkitys myös jokaisen pakolaisen henkiseen hyvinvointiin koettiin merkityksellisenä. Valtion

⁶³ KA, VPAKA, Manner 1988, s. 10.

⁶⁴ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942, Selostus valtion varoilla suoritetusta pakolaisavustustyöstä ajalla 1918–30.

⁶⁵ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁶⁶ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁶⁷ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

⁶⁸ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4.5.1921–31.12.1922.

pakolaisavustuskeskuksen näkökulmasta sielunhoito ja kirkon rekisteri oli välttämätöntä järjestää pakolaisten rekisterin ylläpidon takia.⁶⁹

Työn välittäminen oli iso ja keskeinen osa Valtion pakolaisavustuskeskuksen avustustyötä. Pyrkimyksenä oli välittää töitä mahdollisimman monelle pakolaiselle, jotta avustettavien määrä vähenisi. Töitä välittivät esimerkiksi pakolaisavustuskeskuksen alaiset huoltotoimikunnat, Suomen Maatalousseurojen Keskusliitto, eristysleirit ja erilaiset komiteat.⁷⁰ Esimerkiksi huoltotoimikuntien työnvälitys eteni seuraavasti: toimikunnan tuli laatia luettelo alueensa työkykyisistä pakolaisista Työnvälitysosastolle. Luetteloon tuli merkitä muun muassa pakolaisen nimi, sukupuoli, ikä, perhesuhteet, soveliaain työ sekä pakolaisen vaatetus. Pakolaisten välittäminen töihin oli jatkuvaa ja uuden työpaikan avautuessa paikkaan valittiin heti uusi työntekijä, pakolainen saatettiin lähettää esimerkiksi töihin pitkänkin matkan päähän. Matkustamiseen pakolaisille jaettiin ”krediittikuljetuspilettejä”, joilla pakolainen pääsi matkustamaan Suomessa ilman tarkastusta. Perillä henkilön tuli esittää pakolaismatkatodistuksensa paikalliselle poliisiviranomaiselle kirjaamista varten.⁷¹

Työnteko liittyi usein maa- tai metsätalouteen, sillä vallitsevan tilanteen takia työvoimaa kaivattiin aloille. Vuonna 1922 töihin välitettiin arviolta 4 000 pakolaista. Tämän lisäksi osa pakolaisista haki töitä itsenäisesti. Esimerkiksi venäläiset ja inkeriläiset pakolaiset työllistyivät monessa tapauksessa itsenäisesti.⁷² Venäläisten tilannetta työmarkkinoilla vaikeutti kielitaidon puute, minkä takia työnhaku ja työllistyminen oli hankalaa erityisesti työnvälityksen kautta.⁷³ Vieraskieltä puhuvien uudet työt sijaitsivatkin usein esimerkiksi Viipurissa, missä suomen kielen osaamista ei välttämättä vaadittu.

Valtion pakolaisavustuskeskuksessa työskennellyt Arvo Manner kirjoittaa julkaisussaan ”*Valtion pakolaishuoltoa neljä vuosikymmentä*” keskuksen tavoitteeksi aiempaa suunnitelmallisemman avustuksen järjestämisen.⁷⁴ Käytännössä suunnitelmallisuuden piti

⁶⁹ KA, VPAKA I, Manner, s. 19–20.

⁷⁰ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942. Tietoja pakolaisista ja avustustoiminnasta ajalla 1.1. –30.6.1922.

⁷¹ KA, Sisäasiainministeriön arkisto, Da 10, Kirjetoisteet ja rekisteri, 1.1. –30.4.1922. Vienan-Karjalan pakolaisten Huoltotoimikunnalle 6. maaliskuuta 1922.

⁷² KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942. Tietoja pakolaisista ja avustustoiminnasta ajalla 1.1. –30.6.1922.

⁷³ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Hb 1, Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942. Tietoja pakolaisista ja avustustoiminnasta ajalla 1.1. –30.6.1922.

⁷⁴ KA, VPAKA I, Manner, s. 6.

tarkoittaa jatkuvasti muuttuvan tilanteen ja määrärahojen pientymisen puitteissa tapahtuvaa avustustyötä. Vuoden 1922 helmikuussa pakolaisten määrän ollessa Suomessa yli 33 000 oli valtion vastuulla järjestää ensiavun lisäksi koulutusta eri ikäisille, sairaanhoitoa, sielunhoitoa ja työmahdollisuuksia. Manner kirjoittaakin tehtävän toteuttamisen vaatineen pakolaisten aseman ymmärtämistä mutta myös todellisuuden tajua määrärahojen asettamasta rajallisuudesta. Hän toteaa tehtävän olleen erittäin vaativa ja monitahoinen.⁷⁵

3.3 Huomioita avustuksien eriarvoisuudesta

Elintarvikeannosten jakelussa noudatettiin Amerikan Punaisen Ristin lakkauduttua tiukentunutta linjaa. Avustusta saavien määrää leikattiin ja pakolaisten toimeentuloa tarkkailtiin entistä kriittisemmin. Suhtautuminen kiristyi erityisesti venäläisiin pakolaisiin.⁷⁶ Venäläisten nuiva kohtelu nousee esiin esimerkiksi vuoden 1922 elintarvikeannosmäärissä:

	ruisjauho	silava tai ihra	kauraryyni	sokeri	tee	vehnä jauho
Karjalainen aikuinen tai yli 12-vuotias lapsi	10 kg	1,8 kg	1,5 kg	400 g	60 g	-
Karjalainen lapsi 0–11-vuotias	4 kg	1,5 kg	1,5 kg	400 g	60 g	2 kg
Venäläinen tai inkeriläinen aikuinen tai yli 12-vuotias lapsi	4 kg	-	-	-	-	-
Venäläinen tai inkeriläinen lapsi 8–11-vuotias	2 kg	-	-	-	-	-

Taulukko karjalaisten sekä venäläisten ja inkeriläisten pakolaisten yhden hengen elintarvikeannoksista kuukaudessa vuodelta 1922.⁷⁷

⁷⁵ KA, VPAKA I, Manner, s. 6–7.

⁷⁶ Nevalainen 1999, s. 108.

⁷⁷ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ha 1, Aineistoa vuosikertomuksiin 1921–1936.

Pakolaisleireillä muona-annoksissa noudatettiin elintarvikeannoksien jakelun tapaista säännöstelyä. Esimerkiksi ulkotöissä käyville pakolaisille jaettiin puoli annosta enemmän ja lapsen annos piti sisällään päivittäin aikuista ravintorikkaampaa ruokaa, kuten tuoreita kasviksia ja vihanneksia. Mielenkiintoinen linjaus tehtiin myös kahvinjakelussa. Ohjeistuksen mukaan kahvia sai jakaa jokaiselle naiselle kerran viikkoon 150 grammaa.⁷⁸ Linjauksella viitataan kenties ajalle totuttuun naisen sukupuolirooliin keittiössä ruuanlaittajana ja kahvinkeittäjänä.

⁷⁸ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ha 1, Aineistoa vuosikertomuksiin 1921–1936.

4 Johtopäätökset

Valtion Pakolaisavustuskeskus perustettiin Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan tilalle vastaamaan Suomen valtion rahoittamasta pakolaisavustuksesta samalla tavoitteena laajentaa pakolaisavustuksen toimintaa. Suurimman pakolaisaallon sattuessa juuri samaan aikaan keskuksen perustamisen kanssa oli päällimmäisenä tavoitteena kuitenkin ensiavun eli pakolaisten ruokinnan ja majoitusten järjestäminen. Pakolaisavustuskeskuksen perustamisajankohta vaikuttikin vahvasti lopulta siihen, mitä muutoksia keskus ensimmäisenä toimintavuotenaan ehti toteuttamaan.

Valtion pakolaisavustuskeskuksen vuoden 1922 tavoitteita määritelläkseni, olen tutkimuksessa tarkastellut sisäasiainministeriön keskukselle asettamia tehtäviä ja lisäksi keskuksen alkuvuoden aikana suorittamaa avustustyötä ja sen muotoja. Keskuksen keskeisimpien tavoitteiden ja toiminnan voidaan todeta olleen pakolaisten majoittamisen, ruokkimisen ja vaatettamisen järjestäminen. Tämän lisäksi pakolaisavustuskeskus onnistui kuitenkin laajentamaan toimintaansa tavoitteenaan pakolaisten nopea asettuminen ja sijoittuminen koulu- ja työmaailmaan Suomessa. Valistuksen ja työväilytyksen järjestämistä pakolaisille ei yhtä laajamittaisena aiemmin ollut toteutettu.

Elintarvikeannoksien jakelun merkitys pakolaisavustuksessa oli keskeisin. Se oli myös keskuksen suurin menoerä. Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnan aikaan elintarvikeavustusta nautti enimmillään jopa yli 20 000 pakolaista. Mielenkiintoista tutkimuksen aikana oli kuitenkin huomata, miten pakolaisten kotipaikalla ja kansalaisuudella oli melko suuri vaikutus avustuksen suuruuteen. Erityisesti eriarvoisuutta havaitsin venäläisten ja inkeriläisten sekä karjalaisten pakolaisten kesken. Ottamatta aiheeseen enempää kantaa, totean että tässäkin olisi aihetta uuteen tarkasteluun.

Toukokuusta 1922 alkaen pakolaisavustuskeskuksen avustusmäärät laskivat merkittävästi. Avunsaajien määrä pieneni tuhansilla osan pakolaisista palatessa kotipaikkoihinsa. Pakolaisavustuskeskuksen onnistuneen työväilytyksen voidaan myös nähdä vaikuttaneen avustusta tarvinneiden määrän vähenemiseen. Avunsaajia oli kuitenkin edelleen paljon ja oli selvää, että avustustoimintaa jatkettaisiin.⁷⁹ Vuosikertomuksessaan Valtion pakolaisavustuskeskuksesta todetaan, miten työkyvyttömät ja suurperheet tulisivat olemaan

⁷⁹ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Ha 1, Aineistoa vuosikertomuksiin 1921–1936. Kesäkuussa 1922 avunsaajia raportoitiin olleen 10 400 henkeä.

vielä pitkään pakolaisavustuskeskuksen avuntarvitsijoita, sillä kunnille ei ollut mahdollista siirtää edelleen suhteellisen isojen pakolaisjoukkojen huoltamista.⁸⁰ Pakolaisavustuskeskuksen avustusmuodot kehittyivät ajan saatossa keskuksen tavoitteiden muuttuessa ajalleen sopivimmiksi. Valtion pakolaisavustuskeskus jatkoi sata vuotta sitten alkanutta toimintaansa lopulta vuoteen 1958 asti.

⁸⁰ KA, VPAKA I, Keskuskanslia, Db 1, Vuosikertomukset 1922–1933. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4/5 1921–31/12 1922.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Valtion pakolaisavustuskeskuksen keskuskanslian arkisto I (VPAKA)

Aineistoa vuosikertomuksiin 1921–1936

Amerikan Punaisen Ristin varastojen toimikunnan ja Valtion pakolaisavustuskeskuksen johtokunnan pöytäkirjat 1921–1926

Kiertokirjeet 1921–1924, 1926

Kirjekonseptit 1922–1922

Kirjetoisteet ja rekisteri, 1.1. –30.4.1922 1922–1922

Manner, Arvo, Valtion pakolaishuoltoa neljä vuosikymmentä.

Painetut vuosikertomukset ja julkaisut 1922–1942

Saapuneet kirjeet ja anomukset 1922–1922

Saapuneiden kirjeiden diaari 1921–1922

Vuosikertomukset 1922–1933

Sisäasiainministeriön arkisto

Kirjekonseptit, 1.1. –28.2.1922 1922–1922

Kirjetoisteet ja rekisteri, 1.1. –30.4.1922 1922–1922

Lehdet ja muu media

Yle uutiset (YLE), <https://yle.fi/uutiset/3-12644585>, luettu 29.9.2022.

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti, *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 2001.

Erhola, Kristiina, *Suomen pakolaispolitiikka 1917–1922*. Julkaisematon poliittisen historian lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto, 1994.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 1998.

Haimila, Marjo, *Venäläiset pakolaiset ja pakolaispolitiikan muotoutuminen Suomessa 1918–1921*. Julkaisematon Suomen historian lisensiaatintyö, Tampereen yliopisto, 1998.

Larivaara, Pekka, *Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunta: Suomen ensimmäisen valtakunnallisen pakolaishuollon organisaation historia 1921–1922*. Julkaisematon sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 2013.

Marrus, Michael, “*The Unwanted: European refugees in the Twentieth Century*”. New York and Oxford: Oxford University Press: 1985.

Nevalainen, Pekka, *Viskoi kuin Luoja kerjäläistä, Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 1999.

Nygård, Toivo, *Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922*. Studia historica Jyväskyläensia, Jyväskylän yliopisto, 1980.

Tuomi, Jouni, & Sarajarvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi, Uudistettu laitos, 2018.